

UNA NOVA FRONTERA DEL PODER. EL CONTROL PSÍQUIC

Josep M.ª BLANCH i RIBAS

INTRODUCCIÓ

La sociologia política tradicional ha reduït la seva anàlisi de les relacions de poder a l'enfocament de les pràctiques socials materialitzades institucionalment en l'àmbit específic de l'Estat i dels seus «aparells».

Per la seva part, la psicosociologia ha encaminat el seu interès en la dimensió que Foucault ha anomenat *microfísica del poder*, per detectar-hi una complexa xarxa de subsistemes de coerció i una pluralitat de factors que els fan possibles.

Les primeres passes en aquesta orientació han consistit en un recull de dades d'observació, sobre la plasticitat de les reaccions d'un individu sotmès a les més diverses formes de pressió social. Des d'aquesta base, hom ha constatat la precarietat dels mecanismes autonòmics de l'home comú, ha verificat les possibilitats de psicocontrol que ofereix el domini de les variables sòcioambientals i ha detectat la profunditat de l'arrelament psíquic del poder com heteronomia introjectada.

Aquesta hipersensibilitat al poder, explicada com un fenomen psicològicament «adaptatiu» del subjecte a la influència de la realitat sociocultural, ha estat simplement descrita des de l'òptica positivista, diagnosticada com patològica des de la passió inconformista i apologitzada des de la reflexió emanada del mateix statu quo.

És a propòsit d'aquesta darrera tendència que hom pot parlar d'una mena de «bona consciència» del sistema socialment establert, que es procura canals d'expressió en els mateixos informes científics. En el present estudi, es tractarà, en primer terme, d'identificar algunes d'aquestes filtracions en el pensament psicosocial, que s'han convertit en terra adobada per al cultiu d'uns productes teòrics impregnats d'ideologia legitimadora del poder.

Tot seguit, seran analitzats concretament uns projectes de planificació cultural formulats en les obres respectives de prohoms de la psicologia, els quals, sense jugar un rol declarat d'estratègies polítiques, exerceixen, de fet, com a experts en la investigació de tècniques de normalització social i fan de la seva oferta tecnològica de psicocontrol una espècie d'(implícit) acte de culte a l'estructura de dominació.

LÒGICA DE LA DOMINACIÓ

Les ideologies que propugnen la fi d'un sistema de relacions humanes de domini-submissió comparteixen una espècie de mite relatiu a un estat original de no-poder que justifica l'esforç vers una utopia possible (la de l'aboliment històric d'una institució cultural). Tanmateix les tesis sobre el caràcter *natural* dels fenòmens de poder solen acomplir una funció ideològica d'aval *científic* d'un ordre social que hom vol eternitzar. Anàlegs efectes es deriven d'aquelles teoritzacions de l'estructura de dominació que no entren en consideracions sobre la seva possible gènesi o sobre les seves eventuals alternatives.

WEBER. L'ADMINISTRACIÓ RACIONAL CLAU DEL PROGRÉS

Plenament centrat en allò que Foucault anomena «paradigma jurídic», que estableix l'«obediència» com l'expressió conseqüencial del poder, *l'autor d'Economía y Sociedad* elabora un concepte eminentment psicologista de la «dominació» (que considera de significat més «precís» que el de poder) en no referir-se a les instàncies polítiques associades a les relacions socials, sinó al procés psicològic de l'orientació «subjectiva» de «l'acció» individual vers la imposició de la pròpia «voluntat» en aquells amb qui se sosté una interacció (p. 43).¹

¹ Cf. 5.699.

Weber concep tantes modalitats de «submissió» com tipus de «dominació legítima». La seva gamma inclou, segons ell *desde la habituación inconsciente hasta lo que son consideraciones puramente racionales con arreglo a fines* (p. 170).

Un cop ha descartat, per contràries a l'evidència empírica, les teories assentades sobre el postulat de la producció social de les relacions domini-submissió (del qual dedueix la possibilitat històrica d'un sistema de convivència humana que no hagi de suportar el pes del poder) i desqualificat, per anacròniques, les formes d'«obediència» a les autoritats de tipus «tradicional» o «carismàtic», Weber proposa l'ideal polític de la «submissió racional» a l'«autoritat legal» (pp. 172, 741). Des de la seva òptica («l'administració burocràtica» —aquest producte «tardà» de l'evolució— amb el «progrés del racionalisme» s'ha imposat «revolucionàriament» com «la forma més racional» de la «dominació» (pp. 178, 752) (aquella en la qual es dóna una millor adequació dels mitjans a les fites de l'acció social). Les raons de la seva «superioritat tècnica», sobre les altres possibles alternatives, consisteixen, diu, precisament, en la seva plena «deshumanització», en la *eliminación del amor, del odio y de todos los elementos sensibles puramente personales, de todos los elementos irracionales que se sustraen al cálculo, en el fet de centrar-se en la norma, la finalidad, el medio y la impersonalidad objetiva*² (pp. 730, 732, 752).

La dinàmica capitalista, conclou —no sense deixar constància de la seva ambivalència davant el procés—, impulsa la consolidació de l'estructura burocràtica com a model més perfecte «d'administració de masses», alhora que torna cada cop més utòpica qualsevol concepció de la societat que no inclogui relacions de poder entre administradors i administrats (p. 741).

És remarcable el fet que entre els temes dominants del pensament psicosocial contemporani a la publicació de la teoria weberiana de l'organització, destacaven especialment el de «massa» i el d'«èlite». El sociòleg d'Erfurt proporciona un model «racional» de relació entre l'una i l'altra.

FREUD. LA «DICTADURA DE LA RAÓ» DEFENSA CONTRA LA «BARBÀRIE»

El diagnòstic freudià del *malestar en la cultura* afegeix matisos tràgics a les primeres observacions de l'autor sobre la «psicologia de massa» que es tradueixen en l'afirmació del caràcter històricament inevitable de les

² En negretes meves.

relacions de dominació. La seva teoria postula el sentit «repressiu» de la mateixa existència «cultural» que implica, diu, entre altres processos, el de la internalització de la coerció externa i el control de les tendències agressives (pp. 3046 ss., 3067).

En efecte, per contraposició a les «hipòtesis psicològiques» de cosmovisions optimistes que qualifica d'«il·lusions» (pp. 3047, 3213), l'autor es resigna a la idea d'una «lleï inexorable de la natura», (p. 3067) a la qual caldria atribuir, segons ell, l'origen d'aquelles *dificultades inherentes a la esencia misma de la cultura e inaccesibles a cualquier intento de reforma* (p. 3048).

Ja en *El porvenir de una ilusión* considera improbable l'adveniment d'una «edat d'or» humana i convida a fer-se a la idea de la perpetuació del «domini de la massa per una minoria» (p. 2963).³ En la seva carta a A. Einstein de setembre del 32, es mostra ja plenament convençut al respecte: *El hecho de que los hombres se dividan en dirigentes y dirigidos es una expresión de su desigualdad innata e irremediable. Los subordinados forman la inmensa mayoría. Necesitan una autoridad que adopte para ellos las decisiones a las cuales se someten incondicionalmente* (3213 y s.).

Freud, per analogia, aplica a la societat la clau de la salut mental dels individus (consistent en la perfecta adaptació als dictats del «principi de realitat», mitjançant la submissió de l'inconscient, èl·lic, instintiu, als imperatius del conscient, jòic, racional). El pensador vienès només concep una possible alternativa als efectes de la irracionalitat de la «massa», a la «barbàrie» pura i simple: *la situación ideal sería (...) la de una comunidad de hombres que hubieran sometido su vida instintiva a la dictadura de la razón* (p. 3214).⁴

Els dictadors ideals d'aquesta sofocràtica societat utòpica —als quals correspondria *actuar como conductores de las masas y educadores de las generaciones futuras* (p. 2963)— haurien d'ésser *una capa superior de hombres dotados de pensamiento independiente, inaccesibles a la intimidación, que breguen por la verdad* (p. 3214), *superiores, prudentes y desinteresados, d'un profundo conocimiento de las necesidades de la vida* i capaços del *dominio de sus propios deseos instintivos* (p. 2963).

³ Cf. 3202, 3213.

⁴ En negretes meves.

ESTRATÈGIA DEL CONTROL

SKINNER. A LA UTOPIA POSSIBLE PER L'«ENGINYERIA DE LA CONDUCTA»

La totalitat de la psicologia skinneriana reposa sobre el postulat de l'ambientalisme radical: *el medio ambiente determina al individuo; aunque éste altere el medio ambiente* (1953, 411). Aquesta perspectiva implica quelcom de més que una còmoda presa de posició lockiana en pro de les possibilitats de l'educació. Constitueix un atemptat de primera magnitud contra dos dels pilars que sostenen l'estructura mitològica de la societat que ha encomanat precisament a l'autor de *The behavior of organisms* la docència a Harvard: els de «democràcia» i «llibertat».

La «democràcia», diu Skinner per boca de Frazier, *no es, no puede ser la mejor forma de gobierno, porque está basada en una concepción científicamente inconsistente del hombre (...) una filosofía (...) que cree en la bondad y prudencia innatas del hombre es incompatible con la realidad observada de que los hombres son buenos y malos, prudentes o imprudentes, según el ambiente en el que se han criado* (1948, 326).

El mateix personatge central del nou Walden proclama: *niego rotundamente que exista la libertad* (1948, 308). *La conducta*, ensenya Skinner, *puede cambiarse cambiando las condiciones de las cuales la conducta es función* (1971, 188). De manera que les «contingències ambientals» que determinen la conducta assumeixen *les funciones durante un tiempo atribuidas al hombre autónomo* (1953, 265). En definitiva, doncs, *la hipótesis de que el hombre no es libre es esencial para la aplicación del método científico al estudio de la conducta humana* (1953, 411).

Skinner, com Freud, té la pretensió de comptar-se entre els homes de ciència que han provocat profundes crisis de consciència entre els seus contemporanis, una mena de trauma antropològic, com a conseqüència dels seus descobriments revolucionaris (aquestes haurien estat les situacions de Copèrnic, de Darwin, del mateix Freud... etc.) i d'explicar així el que l'autor de «La interpretació dels somnis» anomena «resistències» de molta gent a acollir el seu missatge.

Les seves contrapartides a la «democràcia» i a la «llibertat» com a fonaments de la convivència humana són la «planificació» i el «control». *Ciencia y conducta humana* estableix una analogia entre la «cultura» entesa com a «ambient social» (1953, 180, 216, 386) i l'«espai experimental» de l'anàlisi

de la conducta. L'un i l'altre consisteixen en *conjuntos de contingencias de reforzamiento* (1953, 192, 226). En estendre la ciència de la conducta, de l'àmbit individual al social, el «disseny experimental» i l'aplicació pràctica de les «tècniques de control», de variables es converteixen en «planificació» i «control» social.

I, si ha arribat ja la plenitud dels temps de la «ciència de la conducta», no resta altra alternativa històrica raonable —suposa l'autor— que l'opció decidida per la *planificación intencional de una cultura y el control de la conducta humana* (1953, 218).⁵

La «tecnologia» o «enginyeria» de la conducta és «èticament neutra»: *puede usarla un villano o un santo. Nada se da en una metodología que determine los valores que dirigen su uso* (1971, 189).⁶

Skinner demostra una certa sensibilitat crítica (pot ser com a resultat de les polèmiques que han suscitat les seves publicacions) quan sosté funcionalment el «valor», «supervivència» (1971, 189)⁷ de la cultura, com quan insisteix en la necessitat de la «planificació cultural», malgrat la possibilitat que el poder generat per «tecnologia del control» no sigui aplicat *al servicio de lo que ahora consideramos como los intereses de la humanidad* (1953, 402).⁸

De totes maneres, la filosofia del *profesor Burris* segons la qual l'«amença de despotisme» associada a «l'enginyeria de la conducta» pot reduir-se a un senzill *problema práctico de definir las funciones de los administradores* (1948, 331)⁹ no sembla pas un manifest de realisme polític. Una consideració a part mereix, en canvi, la seva afirmació en el sentit que *el mal uso de la tecnología de la conducta es asunto serio; pero la mejor forma de guardarnos de ello no consiste en prestar atención a los supuestos controladores, sino más bien a las contingencias bajo las cuales ellos ejercen ese control* (1953, 227).¹⁰

L'autor de *Walden Two* fa un acte de fe en el seu *poder para cambiar la conducta humana* (1948, 238) i d'esperança en les possibilitats d'utilització de la

⁵ Cf. id. 218, 220, 403/1948, 200, 281, 298, 315, 335/1971, 11, 98.

⁶ Cf. id. 226/1953, 402.

⁷ «El principio de supervivencia no nos permite afirmar que el *statu quo* tiene que ser bueno porque existe ahora» (1953, 398).

«El controlador precisa, a su vez, ser controlado». Declaració davant una comissió del Senat USA, el 1976. Segons DORNA, A. & MENDEZ, H., p. 117.

⁸ «La distancia entre el poder técnico del hombre y la sabiduría con que lo utiliza aumenta considerablemente año tras año (...) No es solución parar la ciencia hasta que la sabiduría y la responsabilidad del hombre sean capaces de tomar las riendas (...) La ciencia debe seguir adelante (...) pero debemos levantar al hombre al mismo nivel (...) necesitamos una poderosa ciencia de la conducta» (1948, 346) (cf. 1953, 227/1971, 98).

⁹ En negretes meves.

¹⁰ Cf. id. 210.

seva *ciencia de cara al bien de la humanidad* (1948, 307)¹¹ mitjançant la reducció pràctica de les *consecuencias aversivas de la conducta* i el potenciament, d'altra banda, de les *conquistas que es capaz de lograr el organismo humano* (1953, 159).

DELGADO. PEL «CONTROL FÍSIC DE LA MENT» A LA «PSICOCIVILITZACIÓ»

El *ser humano*, segons un dels més eminents «cervells» recuperats per la universitat espanyola, constitueix una *trinidad funcional de estímulos sensoriales y de respuestas de comportamiento conectadas por el vínculo esencial de los procesos intracerebrales* (1972, 278). José Manuel Rodríguez Delgado participa del consens que *el estudio del futuro del hombre tiene que ser interdisciplinario*, per tal que siguin convenientment atesos *sus aspectos psicológicos, sociales e históricos* (1973, 26).¹² Així mateix, està convençut que *el curso de la historia (...) está determinado (...) por factores ideológicos, políticos y culturales* (1973, 34). Els seus punts de vista sobre l'home que cal fer s'inscriuen en l'àmbit estrictament *biológico intracerebral* (1973, 27).

En un discurs que recorda molt el de Skinner, tant pel contingut com per l'optimisme tecnologista que transpira, Delgado (com li diuen els americans) afirma que el progrés científic ens ha abocat al llindar d'una *nueva revolución ideológica y tecnológica*, a un *punto crítico en la evolución del hombre*: aquell on aquest, amo ja de la natura exterior, esdevé capaç de dominar-se a sí mateix, pel control del seu propi cervell, i d'inaugurar així un estadi qualitativament nou de la cultura. Comencem, diu, *un proceso de liberación mental y de autodominación*.¹³

També com el tecnòleg del condicionament operant, el del control electrònic de la ment a base d'estimoceptors considera que, arribat el moment en què la ciència fa possible la «planificació» de l'home del futur, aquesta possibilitat esdevé «responsabilitat» alhora «desitjable» i «inescapable»: *Hemos civilizado nuestra ecología, pero seguimos bárbaros en nuestra psicología* (1972, 288).¹⁴ D'ací en dedueix la necessitat d'una *inteligente planificación*

¹¹ Cf. id. 315, 335.

¹² Cf. 1972, 275.

¹³ Cf. 1972, 35, 280/1973, 27/1979, 14.

¹⁴ 1972, 12/1973, 42/1978, 8.

¹⁵ Cf. id. 297.

humana de la mente (1973, 48) com a estratègia de cara al *desarrollo de una futura sociedad psicocivilizada* (1972, 35).¹⁶

Volent escapar de la «barbàrie» com Freud, proposa una nova «enginyeria» — com havia fet Skinner — per arribar a la millor de les cultures possibles, i sègueix la llarga tradició de l'«enginyeria social» que havien posat de moda un segle abans alguns socialistes per acostar-se a la utopia d'una societat sense els inconvenients que comporta la lluita de classes. L'«enginyeria del cervell» ha de constituir un perfecte exercici intel·lectual que combini «ciència» i «art» de cara a la *intervención del hombre en la estructuración material y en la organización funcional de cerebros individuales*, amb la finalitat de substituir el *ciego determinismo natural* — per *planes evolutivos inteligentes* (1978, 10.1.).¹⁷

Els criteris pels quals s'ha de regir la pràctica d'aquesta tecnologia cerebral són la *realidad biológica* i el *principio de objetividad* (1973, 49). Encarant-se amb les objeccions que des de la teologia a l'ètica hom pot fer a la *manipulación eléctrica de la psique* (1979, 26) i a la *planificación de las mentes futuras* (1973, 49), l'autor parafraseja el de *Más allá de la libertad y la dignidad* i estableix que *el cuchillo en sí no es bueno ni malo y puede ser usado por un cirujano o por un asesino* (1979, 27).

Delgado intueix, no obstant, que l'enginyeria del cervell comporta *riesgos* (1978, 1) que en fan *un arma sutil y peligrosa* (1972, 283) i comparteix també amb Skinner la inquietud pels possibles *abusos* de la tècnica (1979, 13, 27). Per això proposa que la responsabilitat social de la *conquista de la mente humana* (1972, 294) estigui en mans d'una *fundación científica* (1972, 297) i encara millor, que sigui fruit d'una *labor conjunta, inteligente y universal* (1973, 48).

Però, en un moment d'entusiasme discursiu, el professor de Yale fa el que pot semblar una mena de relliscada estratègica, anàloga, una vegada més, a la del seu col·lega Burriss del Walden skinnerià i que resulta igualment simptomàtica del possible «décalage» entre la qualificació tecnològica i la base epistemològica de l'autor: l'eterna qüestió, *inquietante y fundamental de quién controla, és, segons Delgado, fácil de contestar: todos los que adquieran el conocimiento de los elementos determinantes y que comprendan sus mecanismos tendrán ese poder y también adquirirán una defensa contra el poder de los demás* (sic!) (1972, 291).¹⁸

L'autor no proporciona cap pista concreta que meni a la identificació del subjecte emmascarat per la vaguetat eufemística del *todos*. Acte fallit o ambigüïtat intencionada que fa posar la pell de gallina.

La «definició de funcions» skinneriana i l'adquisició de «coneixement» de Delgado semblen tenir quelcom remissent de màgia nominalista en plena

¹⁶ Cf. íd. 289/1973; 42/1978, 5, 10.

¹⁷ Cf. 1973, 47.

¹⁸ En negretes meves.

era tecnològica, si més no, d'ingenuïtat política, si atenem els aires que es respiren en els temps actuals. Certament que ambdós poden justificar-se amb el pretext que institucions com la UNESCO subscriuen sentències igualment suggestives, com aquella que l'investigador espanyol es permet citar textualment: *Puesto que la guerra comienza en la mente de los hombres, es en la mente de los hombres donde se deben construir las defensas de la paz (sic)* (1972, 261).¹⁹

De qualsevol manera, Rodríguez Delgado sembla mantenir-se aferrat a un pretext sòlid per a desconsiderar la possible incidència de la dinàmica present de les relacions de poder i de producció en tot disseny polític de l'home futur, d'una banda, i per a eludir, de l'altra, la responsabilitat d'elaborar una teoria de la transició de l'actual conjuntura a l'esdevenidor que ell imagina possible.

Per això afirma sense escrúpols que *los arcaicos antagonismos humanos hay que resolverlos penetrando en sus razones mentales y proponiendo soluciones biológicas* (1972, 11)²⁰ i remet als *mecanismos del cerebro la fuente del bien y del mal, del goce y del sufrimiento, del amor y del odio* (1972, 295).²¹ D'ací el seu propòsit de *buscar las bases biológicas realistas para solucionar el problema de las relaciones humanas* (1973, 34).

Mig segle després que Freud hagués interpretat el *malestar en la cultura* de la seva època com un símptoma de la «repressió» que li és inherent, Delgado atribueix les «crisis» creixents que turmenten el món actual a la *mala planificación del hombre* (1978, 1).

L'autor manifesta la seva convicció que *en un futuro próximo, el estimoceptor será usado para enlazar cerebros y computadoras, estableciendo acciones recíprocas entre las neuronas y los instrumentos* (1972, 112). Ell li augura múltiples aplicacions mèdiques, i també polítiques. És en aquest segon sentit que especula sobre els *mecanismos biológicos de los terroristas: estas personas tienen un cerebro como todos nosotros. ¿Por qué son terroristas?* (1978, 1). I també sobre un altre dels motius d'angoixa de l'home actual: *Quién origina el terrible peligro atómico que sentimos sobre nuestras cabezas ¿la naturaleza o el cerebro del hombre?* (1978, 2). El Dr. Delgado no deixa entreveure la possibilitat de fonaments extracerebrals

¹⁹ En negretes meves. (Aquest «coneixement» serà també una «defensa» eficaç contra bales, napalm o bombes de neutrons?).

²⁰ De la presentació «Al lector español». Subratllat meu. En una ocasió posterior, l'autor maitza la seva posició reconeixent explícitament els *complicados problemas éticos* que implica la intervenció, mitjançant l'estimulació elèctrica del cervell, amb finalitats socioterapèutiques, sobre les *conductas antisociales relacionadas con ideas políticas* (1979, 28).

²¹ Poc després, però, afegeix que *el odio y la destrucción no son propiedades funcionales del cerebro, sino elementos introducidos en la actividad neuronal a través de estímulos sensoriales* (id. 296).

del terrorisme ni dóna ocasió per pensar que l'amenaça atòmica pugui ésser d'un gènere diferent al d'un cicló o al d'una avaria en una computadora. Des d'aquesta òptica, la seva porta resta oberta a la consideració de les eventuals «solucions» «biològiques» d'altres fenòmens socials experimentats com a problemàtics.

L'eufòria provocada per la revolució electrònica operada en la societat autocràtica d'un grup de simis, fa proclamar a l'autor, en tots els idiomes als quals s'ha traduït *El control físico de la mente, que la vieja ilusión de una persona dominando por control remoto el poder de un dictador se ha hecho realidad* (Sic) (1972, 193).²² Considerada la situació més fredament, no deixa de semblar un bon exemple per a convèncer el més escèptic de la distància que hi ha d'haver entre el medi «experimental» i el «natural».

En definitiva, Delgado es proposa de trencar amb audàcia el cercle viciós de donar velles respostes a problemes nous. Suggereix que el camí de l'enginyeria cerebral és l'únic que pot reforçar el *poder de la razón* (1972, 290) i portar vers el *ser humano psicocivilizado*; que serà, segons ell, *un hombre menos cruel, mejor adaptado y más feliz* (1972, 265) i una *nueva sociedad con seres más libres, más responsables y más felices* (1978, 11).

TECNOLOGIA I TECNOCRATISME

POLÍTICA DE LA TÈCNICA

En un principi, hom ha exposat els termes generals d'unes racionalitzacions del control social que han esdevingut tòpiques. Després, han estat objecte d'anàlisi unes aportacions que no limiten el seu contingut a l'àmbit estricte de la producció intel·lectual, sinó que l'estenen també al dels mitjans tècnics concrets, que fan possible la mateixa pràctica d'aquell control.

En tots dos moments, s'ha tractat de les obres d'uns autors que han contribuït a la configuració de la psicociologia actual i resulten especialment significatius per la qualitat de les seves aportacions al tema i per l'amplitud de l'audiència dels seus respectius missatges. Tots ells compartei-

²² Subratllat meu.

xen l'axioma que l'home cal que dirigeixi el seu destí històric, imposant els propis criteris a la lògica dels condicionaments naturals i mitjançant l'aplicació de determinades formes (tecnològiques) de control de les relacions humanes.

En aquest sentit, el definidor dels tipus ideals proposa la fita de la submissió racional a l'administració, mentre el pare de la psicoanàlisi exalta el domini de la passió per la raó, el conceptualitzador dels mecanismes del condicionament operant procura el control de les respostes conductuals per la manipulació de les variables ambientals, i el més conegut dels interventors del cervell per electro-estimulació intenta l'actuació sobre la mateixa «caixa negra» suport directe de la conducta per l'enginyeria cerebral.

En una versió caricaturesca de les seves nobles aspiracions, hom podria comentar que Weber somnia en l'òptim de la dominació, Freud en la més filantròpica de les repressions, Skinner en el menys aversiu dels condicionaments i Delgado en la millor de les robotitzacions.

En conjunt i en el fons, combreguen en la fe neoil·lustrada que indueix a la concepció de l'avenç tecnològic com a vehicle necessari del progrés humà. Així, s'enquadren en el moviment inaugurat formalment ja fa més d'un segle i mig per Saint Simon i el seu jove ajudant A. Comte amb aquell il·lusionat «Pla de les operacions científiques per a l'organització de la societat».

És forta la temptació de la retòrica fàcil a propòsit de les opcions manifestades per uns homes que compten entre els seus indiscutibles mèrits, amb el valor de donar la cara davant un tema que es presta com pocs a la polèmica apassionada. Però el debat sobre la preparació del futur de l'home és prou important com per legitimar fins i tot el risc de la pseudocrítica demagògica en les remarques a propòsit de plantejaments generals com els de Weber i Freud i de projectes més definits com els de Skinner i Delgado.

Les propostes de sotmetre la direcció del progrés a la «tècnica», vinguin d'on vinguin, susciten, sovint, el recel de si portades a terme no serien més que una pura sofisticació de les formes d'exercici tradicional del poder del Príncep que, disposant dels nous mitjans que hom li ofereix, podria renunciar de bon grat a modalitats «bàrbares» de domini, a canvi de la imposició de models «civilitzats» de control psíquic, d'ajustament cultural, de normalització política, de programació dels processos de socialització dels ciutadans-súbdits del futur.

El tecnocratismes és el resultat d'una mena de trasplantament al camp de la política d'axiomes de l'epistemologia positivista (com el de l'apoliticisme metafísic de la ciència, a la qual, en virtut de la seva «neutralitat metodològica», hom atribueix el status suprem de mode de producció de coneixement pur, immaculat d'ideologia, engendrat més enllà del bé i del mal, fora del

cosmos dels valors, de les fites, del sentit, de les estratègies immanents als processos socials).

L'actitud de reserva mental davant la perspectiva tecnocràtica constitueix una reacció contra idees de pensadors com J. Burnham el qual, en la línia de Saint Simon, Michels, Mosca o Rizzi, marca, en *The managerial revolution*, el camí cap a la sublimació cultural del fervor «revolucionari» de les masses empapades de l'evangeli en el sentit que la transformació estructural del capitalisme «consummata est» per obra i gràcia dels seus propis gestors; o com D. Bell el qual, amb el seu *The end of ideology* sembla donar per acabat l'estadi cultural de la crítica històrica com a base per a una estratègia social alternativa.

Aquestes concepcions arrelen en una llarga tradició que inclou múltiples formes de justificació de la subjecció de majories als dictats de minories; tant si es tracta d'élites filosòfiques (de Platò fins al mateix Freud) o messiàniques (leninismes, nazifascismes, khomeinismes) com de castes d'experts providencials (de S. Simon a Brzezinski). La ideologia tecnocratista, suport «racional» del règim de *Welfare State*, tendeix a perpetuar-se històricament com a plataforma lògica de la «societat disciplinària».

A l'era tecnològica, els imperatius de l'organització destermen l'art de la política, el ritual del control suplanta la mística de la coerció i les modernes tècniques d'enginyeria humana estan cridades a restaurar l'eficàcia del vell Leviathan en la tasca sublim de la modelació social.

El «fenomen tecnocràtic» provoca, com observa M. Crozier, «fascinació»: J. L. Pinillos parla de l'«homo technicus», Z. Brzezinski de l'«era tecnotrònica», H. Cox de la «tecnópolis» i J. K. Galbraith de la *tecnestructura*. Pel que fa a les noves perspectives del control, M. Foucault descriu «l'era del biopoder» com aquella en la qual la *biopolítica* constitueix el nucli de l'estratègia del poder, que introdueix la mateixa vida en el «domini dels càlculs explícits», G. Leach es refereix al poder dels «biòcrates», A. Rosenfeld qualifica de «segona gènesi» la creació de les tècniques de *control de la vida*, en el temps que K. B. Clark considera el de «psicotecnologia» i A. Maslow el de l'«eupsichian management».

Si atenem, entre d'altres factors, el de la irrupció de la tecnologia en la remodelació de les relacions de poder, M. García-Pelayo es refereix al model «tecnautoritari» i H. da Cruz al *tecnofascismo*; alhora que Samir Amin presenta la societat *plastificada* com a preludi del «1984» orwellià. Per la seva banda, V. Packard anomena *dictadura total* aquell mode d'existència social que H. Marcuse qualifica de «barbàrie civilitzada» i que, segons ell, consisteix en un règim «d'administració total». En la mateixa línia, B. Henri-Lévy entén la «barbàrie amb rostre humà» com un «totalitarisme amb rostre tecnocràtic».

L'apologia de la funció «tècnica» i la seva contrapartida iconoclàstica de la «ideologia» són les credencials d'un nou estil polític sorgit de l'adopció de la tecnologia com a mode de producció de poder. La «raó tecnològica» s'ha convertit, així, en «raó política», que incideix en una pràctica que Marcuse considera *unidimensional*, que Adorno i Horkheimer denuncien com a «fetitxista» i que Leffebvre qualifica de «cibernantropista».

Si els «mestres pensadors» dels segles precedents han estat, com afirma A. Glucksmann, els autèntics dissenyadors dels totalitarismes presents, els actuals tecnòlegs del control podrien ésser considerats els preparadors de la futura «doma» de les «plebs del món», els «mercenaris intel·lectuals» els quals en opinió de K. B. Clark, amb el pretext del distanciament metodològic dels valors metatècnics, no posen en qüestió l'estructura vigent de les relacions de poder, ni paren de reforçar-la, malgrat certes retòriques declaracions d'indiferència per la política.

PSICOLOGIA I PODER

El poder estatal demanda, lògicament, tecnologia de control social com un dels seus mitjans indispensables d'afirmació i reproducció. Dins el seu complex aparell, als organismes vinculats a les funcions de «defensa» i d'«ordre públic» cal afegir-hi, entre d'altres, els relacionats amb l'administració de l'assistència sanitària, escolar, penitenciària..., etc. com a generadors de demanda específica de tècniques de psicocontrol.

Un enfocament prospectiu no pot deixar de banda l'anàlisi de la situació en un context més global, és a dir, supraestatal. Si ens atenim al bloc anomenat «occidental», criden particularment l'atenció els diversos intents de repensar «trilateralment» les eventuais remodelacions (que hom considera oportú de suggerir i «d'ajudar a donar forma») de les velles institucions assentades sobre els tòpics antiquats de la democràcia i la llibertat, en ordre a mantenir i potenciar la «governabilitat» de les nacions. No es pot dubtar del caràcter d'aquest centre de macro-poder com a focus de demanda de tecnocontrol de primera categoria. Un dels seus impulsors, Z. Brzezinski, en descriure els trets de la «revolució tecnotrònica», pocs anys abans del part de l'aliança intercapitalista, posava l'èmfasi en els de la possibilitat del «control i la programació de la conducta» i del tendencial desplaçament dels «intel·lectuals» (crítics, humanistes, ideòlegs) per «experts o especialistes, que participen en certs projectes estatals».²³

²³ «America in the Technetronic Age». *ENCOUNTER* XXX. 1. Jan. 1968. (16-26).

Les humanitàries propostes de domini racional o de dictadura de la raó. així com les seves derivacions en forma de projectes concrets de tecnocontrol de la ment per l'enginyeria de la conducta o del cervell, en no fer-se qüestió de l'entroncament de la utopia dissenyada amb les actuals estructures de poder, amaguen idealísticament darrera el significant «home» genèric (l'«home» que planifica, administra, dicta, controla, manipula l'home) el significat de la dominació històrica de l'home per l'«home» (el poderós que gestiona i dicta l'indefens, la minoria oligàrquica que enginya i controla la majoria subjugada). Estratègies com aquesta poden ésser perfectament assumides per l'«humanisme» trilateralista o pel del buró suprem del PCUS, sense que per això aquestes institucions se sentin forçades a desviar-se de les pautes definitòries de la seva trajectòria històrica.

Les consideracions precedents fan pensar que no sembla pas que la qüestió de qui administra els administradors, dicta els dictadors, planifica els planificadors, enginya els enginyers, controla els controladors i manipula els manipuladors hagi estat satisfactòriament resolta pels autors que ací han estat objecte d'atenció particular.

La psicotecnologia del control, perfecta simbiosi de saber-poder, anirà necessàriament, en la seva aplicació concreta, associada a la causa del reforçament de la dominació o a la de l'autonomia dels subjectes controlats. El reconeixement del seu sentit «potencialment dual» indueix a l'adopció de decisions «en consonància amb els valors personals i la pràctica que hom vol impulsar».²⁴ El disseny de l'home futur és, doncs, una irrenunciable competència de la política, entesa com a responsabilitat col·lectiva i no pas com a pura direcció de «masses».

*Sabemos que el mundo se encuentra
doblegado ante la ley del Amo
y no creemos que esta ley
ha de ceder jamás
a nuestros deseos:
pero seguiremos pensando,
pensando hasta el fondo
y pensando sin creer
la imposible idea de un mundo
sustraído a la dominación.*

B. HENRI-LEVY.²⁵

*Fe racional en la capacidad del hombre
para salvarse de lo que parece
red fatal de circunstancias
que él creó (...)
Este radicalismo humanista (...)
postula que son necesarios cambios
fundamentales no sólo en nuestra
estructura económica y política,
sino también en nuestros valores,
en nuestro concepto de las metas
del hombre
y en nuestra conducta personal*
ERICH FROMM.²⁶

²⁴ Segons expressió de DORNA, A. & MENDEZ, H., o.c. nota 12, p. 102.

²⁵ *La barbarie con rostro humano*, p. 191.

²⁶ *Anatomía de la destructividad humana*, p. 430.

BIBLIOGRAFIA

REFERÈNCIES PRINCIPALS

- DELGADO, J. M. RODRÍGUEZ,
 — 1972 *Control físico de la mente. Hacia una sociedad psicocivilizada*, Madrid. Espase-Calpe, S. A.
 — 1973 «Planificación cerebral del hombre futuro», (ponència) Madrid. Marsiega-J. March.
 — 1978, «Ingeniería del cerebro», Madrid. Técnicas reunidas, S. A. (Conferència pronunciada el 12 de juny de 1978).
 — 1979, «La manipulación del cerebro: Consecuencias sociales y limitaciones éticas». *Revista de Estudios Sociales* 2. Madrid, Abril-Junio 1979. (11-33).
 FREUD, S., OBRAS COMPLETAS. Biblioteca Nueva. Madrid, 1973³.
 — 1920-21, *Psicología de las masas y análisis del Yo* (2563-2610).
 — 1927, *El porvenir de una ilusión* (2961-2992).
 — 1930, *El malestar en la cultura* (3017-3067).
 — 1932 a, *El problema de la concepción del universo* (3191-3206).
 — 1932 b, *El porqué de la guerra* (3207-3215).
 SKINNER, B. F.,
 — 1948, *Walden Dos*, Barcelona, Fontanella, 1968.
 — 1953, *Ciencia y conducta humana*, Barcelona, Fontanella, 1969.
 — 1971, *Más allá de la libertad y la dignidad*, Barcelona, Fontanella, 1972.
 WEBER, M., 1922: *Economía y sociedad*, México, Fondo de Cultura Económica, 1977² (2 vols.).

ALTRES OBRES

- ADORNO, T. W., & HORKHEIMER, M., *Dialéctica del iluminismo*, Buenos Aires, Sur, 1971.
 AMIN, S., *Los Angeles. United States of Plastica*, Barcelona, C. Anagrama, 1975.
 BELL, D., *The end of ideology*, Glencor, The Free Press, 1960.
 BRZEZINSKI, Z., *La era tecnocrática*, B. Aires, Paidós, 1979.
 BURNHAM, J., *The managerial revolution*, New York, John Pay Co. 1941.
 CLARK, K. B., *El patetismo del poder*, México, F.C.E., 1976.
 COX, H., *La ciudad secular*, Barcelona, Península, 1968.
 CROZIER, M., *El fenómeno burocrático*, Buenos Aires, Amorrortu, 1969 (2 vols.).
 CRUZ, H. da, «Crisis energética, centrales nucleares y lucha por el socialismo», en *El Viejo Topo*, 21, Juny, 1978, p. 27.
 DORNA, A., & MENDEZ, H., *Ideología y conductismo*, Barcelona, Fontanella, 1979.
 FOUCAULT, M., *Microfísica del poder*, Madrid, La Piqueta, 1978.
 — *Historia de la sexualidad*, Vol. I. «La voluntad de saber», Siglo XXI, Madrid, 1978².
 FROMM, E., *Anatomía de la destructividad humana*, Madrid, Siglo XXI, 1975.
 GALBBAITH, J. K., *El nuevo estado industrial*, Barcelona, Ariel, 1968.
 GARCÍA-PELAYO, M., *Burocracia y tecnocracia*, Madrid, Alianza-Universidad, 1974.

- GLUCKSMANN, A., *Los maestros pensadores*, Barcelona, Anagrama, 1978.
- HENRI-LEVY, B., *La barbarie con rostro humano*, Caracas, Monte Ávila, 1977.
- «Entrevista» a *El Viejo Topo*. 28. Gener-1978. Barcelona, p. 27.
- LEACH, G., *The biocrats*, London, Penguin Books, 1972.
- LEFFEBVRE, H., *Position. Contre les technocrates*. Paris, Gauthier, 1967.
- MARCUSE, H., *El hombre unidimensional*, México, J. Mortiz, 1968.
- *Ensayo sobre la liberación*, México, J. Mortiz, 1969, pp. 56, 68.
- «Prefaci» de 1966 a *Eros i civilització*, Barcelona, 62, 1968.
- MASLOW, A., *Eupsichian management*, Illinois, Homewood, 1965.
- PACKARD, V., *L'homme remodelé*. Paris, Calman-Lévy, 1979, p. 71.
- PINILLOS, J. L., *Psicopatología de la vida urbana*, Madrid, Alianza-Universidad, 1974.
- ROSENFELD, A., *The second genesis. The coming control of life*, New York, Pyramid Communication, 1972.

RESUMEN

El objeto central del análisis consiste en la determinación de la naturaleza política de la psicotecnología del control, como base para una reflexión más general acerca de la función de la psicología como agente y como aparato de poder.

Se destacan en primer lugar ciertos elementos de racionalización psicosociológica de las relaciones de dominio-sumisión aportados concretamente por Weber y Freud. Establecido este marco de referencia, se procede a la descripción de las propuestas de planificación del hombre futuro realizadas por Skinner y Delgado en base a los medios de control humano proporcionados por la ingeniería de la conducta y del cerebro.

Las consideraciones finales inducen a percibir la urgencia de trasladar al ámbito de la política explícita la estrategia inherente a proyectos tecnológicos como los expuestos.